

Юрій Шаповал

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
відділ теорії та історії політичної науки,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України
(Київ, Україна), shapoblu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-6403>

Ірина Васильєва

докторка філософських наук, професорка,
завідувачка кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет ім. О.О.Богомольця
(Київ, Україна), ivafilos1403@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3772-5358>

Ірина Матвієнко

кандидатка філософських наук,
доцентка кафедри філософії,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(Київ, Україна), malushka20@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0606-0544>

Українське суспільство у 2014–2020 рр.: проблеми політики декомунізації

Анотація. Мета статті полягає в аналізі ключових напрямів, суспільної рецепції й наслідків політики декомунізації, що набула нового імпульсу після Євромайдану. **Методологічну основу** становить міждисциплінарний підхід. Він включає у себе політичну складову, а також урахування того, що декомунізація передбачає світоглядну та культурну трансформацію українського суспільства. Використано принципи історизму, багатофакторності, усебічного підходу. **Наукова новизна** полягає у спробі концептуалізації подій 2014–2020 рр., пов'язаних з імплементацією політики декомунізації. **Висновки.** Імпульсом для політики декомунізації стала відсутність повноцінно сформованого національного історичного нарративу і прагнення його сформувати. У когнітивному плані об'єктом декомунізації виступає історія України у ХХ ст., з особливим наголосом на радянському періоді та національно-визвольній боротьбі. У просторовому розумінні таким об'єктом є публічний/символічний обшир міст і сіл України, а також інформаційно-культурний, де відбувається комунікація на теми історичного минулого. Принциповим елементом політики пам'яті в 2014–2020 рр. стало засудження злочинів комуністичного режиму, яке в умовах сьогодення поступово набуває конвенціонального характеру. Найпотужнішим інструментом декомунізації був законодавчий – ухвалення та впровадження чотирьох законів 9 квітня 2015 р. Разом із застосуванням інституційного інструменту – діяльність Українського інституту національної пам'яті – це стимулювало процес відмежування від комуністичного/тоталітарного минулого, від його символіки й топоніміки. Засудження злочинів комуністичної влади та (вповні нереалізована) процедура люстрації є засадничими основами постколоніального дискурсу й елементами дорожньої карти формування української політичної нації. Успереч заявам окремих критиків політики декомунізації визнання правлячого режиму злочинним не означає, що в підлеглий йому країні не було нічого позитивного, або що «борець за незалежність» апіорі не може вчинити злочину. Дані соціологічних опитувань свідчать, що ставлення українського суспільства до декомунізації та до її практичного впровадження неоднозначне та має виразну регіональну специфіку.

Ключові слова: декомунізація, політика пам'яті, громадянське суспільство, постколоніальний синдром, горизонтальна мобільність, політична нація.

Пам'ять вірить, перш ніж пригадує знане.
В.Фолкнер¹

Перегляд ціннісних орієнтирів, зумовлений переходом від доби транзиції до будови політичної нації європейського зразка, став однією з помітних ознак розвитку сучасного українського суспільства. Невід'ємна частина цього процесу – аналіз й усебічна оцінка комуністичного періоду. Це в першу чергу диктується тим, що його не можна просто «закреслити» чи то «викреслити» з вітчизняної історії. Доба комунізму спричинила есенціальний економічний, геополітичний, ідеологічний, культурно-символічний, психоінформаційний вплив на українську державність і суспільну свідомість населення. Сталою складовою попередньої спадщини, яка сьогодні, зокрема, трансформувалася у пропаганду імперської ідеї «російського світу», виступає компліментарне ставлення до Росії, російської історії й культури, росіян як рушійної сили, що нібито спричинилася до розвитку України як суб'єкта історичного процесу.

Росія (і це виразно засвідчили події 2014–2020 рр.) у різних формах провадить агресію проти української державності, удаючись не лише до традиційних економічних та геополітичних інструментів тиску, а й застосовуючи нові асиметричні – анексія Криму, окупація частини Донбасу, кіберагресія у віртуальному просторі, піратство в акваторії Чорного моря, міжнародний тероризм. З огляду на те, що Україна впродовж 1991–2013 рр. де-факто була «домініоном» Російської Федерації, значна частина українського суспільства зберігала істотні ознаки посткомуністичного синдрому: ностальгічне пригадування радянської доби, лояльність до російської політики, культури, інформаційного продукту, мовний супрематизм на позначення зневажливого ставлення значної частини російськомовного населення, у тому числі владних еліт, до української мови як начебто неповноцінної, недорозвиненої, а до її носіїв як до людей другого сорту, «фасадна» демократія й вертикальна мобільність влади (за взірцем комуністичної партократії). Дуже вдале визначення політичному режиму в Україні згаданих років дав М.Рябчук, котрий писав, що формально, себто на риторичному та символічному рівнях, той режим реалізував аборигенний етнонаціональний проект, проте робив це таким чином, аби жодною мірою не ослабити де-факто домінантного становища креольських еліт².

Неоімперська політика Кремля (в якій активно використовується радянський символічний капітал і радянська історична міфологія), збройна агресія Росії й окупація 7% української території зрештою призвели до того, що «ядерний» проросійський електорат в Автономній Республіці Крим і на Східному Донбасі опинився за межами українського політичного поля. Проросійські партії втратили левову частку виборців, їх вплив на політику, у тому числі політику пам'яті, суттєво зменшився. Це відкрило додаткові можливості для проведення декомунізації в усіх царинах суспільного життя: люстрація (політикум), заборона комуністичної символіки й топоніміки (соціум), зміна ціннісних орієнтирів в історичній освіті, культурний переворот – від апіорно-компліментарного сприйняття («спільна історія») до конструювання національного гранднаративу.

¹ «Memory believes before knowing remembers» (див.: *Faulkner W. Light in August*. – New York, 1968. – P.111).

² *Рябчук М.* Долання амбівалентності: Дихотомія української національної ідентичності – історичні причини та політичні наслідки. – К., 2019. – С.124.

(Нео)комуністичні ідеали та цінності, що їх дотепер послідовно намагається реанімувати чинна російська влада насамперед у форматі «російського світу», вступили у суперечність із нормами міжнародного права й базовими угодами, які регулювали взаємини Києва та Москви впродовж 1991–2014 рр. (Будапештський меморандум 1994 р., договори про дружбу 1997 р., про українсько-російський державний кордон, про співробітництво у використанні Азовського моря й Керченської протоки 2003 р.). Громадянське суспільство, яке виразно заявило про себе 2004 та 2013–2014 рр., по-стало перед загрозою реваншу і втрати Україною частини територій.

На нашу думку, є всі підстави вважати, що «російський світ» перетворився на своерідну символічну антитезу декомунізації. Понад те, саме цей шовіністичний проект почав становити реальну загрозу українській державності, територіальній цілісності й суверенітету нашої країни, безпеці та добробуту її мешканців. У такий спосіб усебічна декомунізація як процес системного аналізу, оцінки, відходу від зразків комуністичного світогляду, засудження комуністичної практики і пропаганди, стала актуальним завданням. Його системна реалізація почалася за каденції президента України П.Порошенка.

Декомунізація у широкому сенсі тлумачиться як система теоретичних і практичних заходів, спрямована на звільнення від впливу й наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя держави та суспільства після падіння комуністичного режиму³. Суть її полягає не лише в перейменуванні населених пунктів, вулиць і провулків, об'єктів культурного значення, знесенні пам'ятників діячам попередніх часів. Це – її результати, вихідні параметри. Наріжним каменем декомунізації виступає свідома відмова від цінностей та ідеалів, що їх продукувало комуністичне вчення і практика радянської доби.

За словами О.Гриценка, це поняття слід трактувати як тривалий, багатогранний соціокультурний процес підваження й навіть усунення з публічного простору та суспільної свідомості політичної, ідеологічної, а почасти культурної спадщини комуністичного (радянського) періоду в нашій історії. Важливою частиною цієї спадщини є «місця пам'яті» (за П.Нора) того періоду – монументи, топоніми, музейні експозиції, літературно-мистецький канон «культури соціалістичної нації», сформований у ті часи⁴.

Ключову роль у здійсненні декомунізації відведено Українському інституту національної пам'яті (УІНП) як провідній державній структурі, покликаний надавати всебічну фахову оцінку теорії і практиці комунізму в історії України ХХ–ХХІ ст. Створений як орган виконавчої влади в 2006 р. указом президента В.Ющенка, інститут було реорганізовано за президентства В.Януковича, відтак у 2010–2014 рр. він функціонував як науково-дослідна установа. Однак у березні 2014 р. УІНП знову став центральним органом виконавчої влади. Відтоді він спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра культури. Головою УІНП у 2014–2019 рр. був В.В'ятрович, котрий активно виступав за відкритість архівів, перевідсім радянських органів держбезпеки. Певний час він був директором Галузевого державного архіву Служби безпеки України й відчутно сприяв демократизації цієї установи. Звітуючи про свою роботу на посаді очільника УІНП, В.В'ятрович заявив:

³ Див.: Дрогушевська І. Декомунізація топонімів: концепція повернення історичних назв на карту України // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – Вип.26. – Х., 2017. – С.23.

⁴ Див.: Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. – К., 2019. – С.8.

«Декомунізація публічного простору в Україні відбулася. Мій син – і всі наші діти – більше не підуть у школу вулицями імені вбивць і не читатимуть в підручнику захоплюючу неправду про тюрму народів. Ціна свободи завжди висока, і – як не дивно – глянути правді у вічі іноді найважча з вимог до вільної людини. Україна, як інші вільні країни Європи, нарешті подивилася. І засудила комуністичний і нацистський режими як однако-ве зло. Це засудження – крок політичний, але політики там обмаль»⁵.

Як мовиться в положенні, що ним УІНП керується у своїй роботі (затверджене Кабінетом Міністрів України 12 листопада 2014 р.), інституція реалізує державну політику «у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу»⁶. Маючи доволі скромні штати та бюджет (на відміну, наприклад, від Інституту національної пам'яті Польщі), у 2014–2019 рр. установа здійснювала значну нормотворчу роботу, брала участь у проведенні державних і заходів інформаційного характеру з відзначення пам'ятних днів та річниць, щодо популяризації історії України та ін. Із метою міжнародної співпраці УІНП приєднався до Європейської платформи пам'яті й сумління, налагодив контакти з подібними закладами в інших країнах. Це означає, що Україна трактує політику декомунізації як складову загальноєвропейського процесу поррахунків із тоталітарним минулим у Центральній та Східній Європі.

Діяльність УІНП, серед іншого, провадиться в рамках закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Фахові рекомендації щодо втілення практики декомунізації було розроблено співробітниками УІНП 2015 р.⁷ Лівову частку їх утілено на практиці, проте в окремих містах (наприклад, у Харкові) місцеві владні еліти чинили спротив.

Як відомо, нових змістовних акцентів юридична практика декомунізації набула 9 квітня 2015 р., коли Верховна Рада України ухвалила закони «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст.», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 рр.».

Ці нормативні акти набули чинності 21 травня 2015 р. Відтак розпочалася масштабна декомунізація. Її першим та очевидним наслідком стало очищення публічного простору від тоталітарної символіки, відхід від радянського минулого, його переосмислення. У широкому контексті йшлося про належну оцінку злочинів тоталітарних режимів. Імперативом декомунізаційних практик став цілковитий демонтаж усіх комуністичних монументів і засудження комуністичної пропаганди. Функціонально декомунізація спрямовувалася на переоцінку статусу України – від сателіта Російської

⁵ Див.: Володимир В'ятрович про Україну і зроблене УІНП за час його керівництва [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/30171211.html>

⁶ Див.: Положення про Український інститут національної пам'яті. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. [Електронний ресурс]: <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati>

⁷ Декомунізація: що й чому перейменувати і демонтувати: Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / С.Бутко, С.Горобець, І.Каретніков, Б.Короленко, М.Майоров (упор.). – К., 2015. – 234 с.

Федерації до суверенної держави з власною геополітичною суб'єктністю⁸.

В основу концепції декомунізації було покладено підхід з антирадянським наративом, національно-патріотичною риторикою, акцентом на «остаточному розриві» зв'язків із Росією, «довгим» мартирологом і «диктатурою жертви», апелюванням до цінностей відкритого суспільства й ліберальної демократії. Відмова від концепції «Великої Вітчизняної війни» також адресована Росії, адже вона вважає себе спадкоємицею СРСР, його претензій на роль чи не єдиного «рятівника людства від фашизму», на політичне й цивілізаційне домінування у Східній Європі.

Принциповим кроком декомунізації стала остаточна заборона КПУ⁹. Україна позбулася одного з ключових чинників дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. Упродовж доволі короткого часу декомунізаційні заходи набули небачених перед тим масштабів. Саме УІНП взяв на себе тягар реального їх здійснення. Утім і Верховна Рада у 2016–2018 рр. ухвалила низку важливих рішень.

«Декомунізація не лише очистила наш простір від пропаганди, вона повернула українцям символічну власність на наші міста, села, вулиці. Декомунізація стала реформою, щодо якої відбулося найбільше в країні громадське обговорення. Ми вирішували і вирішили самі, як по-новому назвати чи повернути прадавні імена 52 тисячам вулиць, 989 містам, 26 районам, а поза тим – скверам, горам, річкам»¹⁰.

За його словами, у цілому в Україні було перейменовано кожен десяту вулицю та демонтовано майже 2,5 тис. пам'ятників В.Леніну. Паралельно відбувалися численні культурно-мистецькі заходи (вистави, покази, презентації та ін.), які мали на меті пояснити значущість і нагальність декомунізації, потребу відмови від радянського минулого, його ментально-психологічних маркерів¹¹.

На відміну від фрагментарних попередніх спроб утілення практики декомунізації за каденції президента В.Ющенка¹², досвід після Євромайдану засвідчив її всеохопний характер, чіткі акценти, змістовність. Чинниками, які зумовили широке впровадження практики декомунізація, стали анексія Росією Автономної Республіки Крим, військові дії на Донбасі, поступова зміна й омолодження політичних еліт, просвітницька діяльність УІНП, активістів, волонтерів, журналістів, інтелектуалів, релігійних спільнот. Процес декомунізації набув виразних відцентрових ознак. Вона почасти стала конвенціональним явищем у регіонах, хоча й дотепер має неоднозначні оцінки з боку академічного середовища, громадських організацій, суспільства.

⁸ Симоненко І.М. Меморіальний простір України: кризовий стан та шляхи оздоровлення // Стратегічні пріоритети. – Вип.4(13). – К., 2009. – С.61.

⁹ Див.: Окружний адмінсуд Києва заборонив діяльність КПУ [Електронний ресурс]: https://dt.ua/POLITICS/okruzniy-adminsud-kiyeva-zaboroniv-diyalnist-kpu-194273_.html; В Україні остаточно заборонили Комуністичну партію [Електронний ресурс]: https://dt.ua/POLITICS/v-ukrayini-ostatochno-zaboronili-komunistichnu-partiyu-197736_.html

¹⁰ Див.: Вятрович розповів про декомунізацію міст і вулиць [Електронний ресурс]: <https://pogliad.ua/news/ukraine/vyatrovich-rozpoviv-pro-dekomunizaciyu-mist-i-vulic-377402>

¹¹ Див., напр.: Вистава «Диктатура жертви»: до 100-річчя більшовицького перевороту [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/28838687.html>

¹² Уважається, що чи не найважливішим успіхом політики пам'яті президента В.Ющенка стала актуалізація у суспільному дискурсі України тематики Голодомору та визвольного руху, розгортання публічних дискусій навколо цих тем не лише в колах істориків, а й серед широкої аудиторії. Та водночас, за слушним зауваженням О.Гриценка, і в політиці В.Ющенка, і у суспільстві «зберігалася двоїсте ставлення до радянського періоду», зокрема радянська міфологія й меморіальні практики «культу Великої Вітчизняної війни», у містах і селах стояли пам'ятники В.Леніну, не вдалося добитися ані законодавчого визнання національно-визвольного руху (боротьби УПА), ані зміни переважно негативного ставлення до нього у суспільстві (поза Галичиною та Волинню) (див.: *Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище.* – С.41).

Як і слід було очікувати, змістове наповнення декомунізації стало (та залишається!) предметом доволі гострих дискусій, викликає полярні оцінки. Їй закидають «етносимволізм» (Дж.Д.Шнейдер), «маніпулювання історичним наративом» і «монументалізацію» (А.Баздирева), недовершеність у частині «дерусифікації» (І.Лосев), недосконалість законодавства та «роз□єднавчий вплив» (В.Кулик)¹³.

Серед найбільше критикованих елементів декомунізаційних законів були обмеження свободи слова шляхом заборони пропаганди й символіки тоталітарних режимів, а також офіційне визнання борцями за незалежність України, серед інших організацій, ОУН та УПА. Критики наголошували загрози довільного трактування багатьох ключових понять (як-от «пропаганда» або «заперечення злочинного характеру»), неправомірну суворість передбачених законами покарань за виготовлення й використання комуністичної символіки, наявність в ухвалених документах норм, що містять загрози серйозних обмежень свободи висловлювання та суперечать Конституції України, Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод¹⁴.

Водночас утверджувалася компліментарна думка про своєчасність декомунізації як частини деколонізації й «остаточної сепарації» від «російського світу»¹⁵. Отже оцінка декомунізації різнилася залежно від того функціонального призначення, яке їй імпліцитно надають: інструмент поррахунків із минулим і глорифікації борців за незалежність України у ХХ ст.; символічний ресурс розбудови нової держави та зміни цінностей із посткомуністичних на українофільські (національний сентимент); рушій політико-правових реформ; елемент контрпропаганди, на протигагу проросійським проектам. О.Гриценко виділяє такі головні репрезентації декомунізації: «націтворчі», ліберальні та ностальгійно-радянські (проросійські), зауважуючи, що вони є почасти взаємно антагоністичними, а подеколи складаються з тих самих або типологічно подібних структурних елементів¹⁶.

Важливе питання про ставлення громадян України до декомунізації. У цілому воно поволі стає радше позитивним, аніж негативним. Соціологічні опитування засвідчують неоднозначну реакцію на знесення пам'ятників і відмову від комуністичної топоніміки. Так, із 4 до 11 листопада 2016 р. соціологічна група «Рейтинг» провела опитування понад 2 тис. респондентів стосовно комуністичної ідеології та ставлення до демонтажу пам'ятників В.Леніну. Тоді близько 48% опитаних підтримали заборону комуністичної ідеології (78% на заході й 33% на сході). Водночас, за даними цього ж опитування, 48% респондентів висловилися проти повалення ленінських пам'ятників, а 41% – підтримали цей крок. На підтримку перейменування вулиць, селищ і міст висловилися 35%, а 57% – були проти. Утім, якщо йшлося про перейменування міст, селищ і вулиць, названих на честь людей, котрі

¹³ *Schneider J.D.* Ethno-symbolism and Decommunization in the Post-Maidan Ukraine // Germanic and Slavic Languages and Literatures Graduate Theses & Dissertations. – Spring, 2018 [Електронний ресурс]: https://scholar.colorado.edu/gsl_gradetds/31; *Vazdyrieva A.* Public Art between Authoritarianism and Democracy (The Case of the Maidan Protest in Ukraine) // CUNY Academic Works. – 2017. – P.8, 14–19 [Електронний ресурс]: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1679&context=cc_etds_theses; *Лосев І.* Декомунізація = дерусифікація України [Електронний ресурс]: <https://tyzhden.ua/Society/152416>; *Кулик В.* Пронеякісні закони та нечутливих критиків [Електронний ресурс]: https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-neyakisni-zakony-ta-nechutlyvykh-krytykiv?page=2&domain_switch=full

¹⁴ Див., напр.: *Яворський В.* Аналіз закону про заборону комуністичних символів [Електронний ресурс]: <http://khrp.org/index.php?id=1430493970>. На практиці впродовж 2014–2019 рр. кримінальної відповідальності за порушення декомунізаційних заборон ніхто не знавав, хоча були випадки відкриття відповідних проваджень.

¹⁵ *Рябчук М.* Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? // Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАНУ. – Вип.2(82). – К., 2017. – С.113.

¹⁶ Див.: *Гриценко О.А.* Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. – С.266.

чинили злочини проти українського народу, 49% респондентів підтримували подібний крок, а 44% – виступали категорично проти¹⁷.

Характерно, що позитивно сприйняли перейменування на заході, тоді як на сході й півдні – здебільшого негативно. Що вищий рівень освіти респондентів, то вища підтримка ідеї зміни радянських назв міст, селищ, вулиць. Чоловіки схвалювали ініціативу відносно активніше, ніж жінки. Найменша підтримка ідеї перейменування була в найстаршій групі опитаних (від 60 років). Серед мешканців сіл перейменування здобуло більшу підтримку, ніж серед містян.

Є підстави вважати, що формування візії громадян щодо декомунізації здебільшого залежить від телебачення та, меншою мірою, інтернету. Так, результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в лютому 2019 р., засвідчили, що 74% респондентів про стан справ в Україні та світі дізнаються саме з вітчизняних телеканалів. Це на 12% менше, ніж у лютому 2018 р. Друге місце в рейтингу посіли інтернет-медіа, які є джерелом інформації для 27,5% опитаних. У 2019 р. показник майже не змінився (в лютому 2018 р. він складав 27,1%). 23,5% респондентів отримують інформацію із соціальних мереж, а ще 10,6% – від родичів, друзів, знайомих. Українським телеканалам довіряють 40,6%, інтернет-виданням – 13,9%, соціальним мережам – 12,4%, родичам і знайомим – 6%¹⁸.

Навесні 2017 р. було оприлюднено та проаналізовано перші підсумки декомунізації. За даними прес-служби УІНП, опитано 10 071 респондента. Соціологічні дослідження зафіксували такі настрої громадян: 74% з них визнавали Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу, 58% підтримували засудження тоталітарних режимів та заборону використання і пропаганди їхньої символіки: націонал-соціалістичного (нацистського) 1933–1945 рр. – 58%, комуністичного 1917–1991 рр. – 52%¹⁹. Водночас спостерігалися суттєві регіональні відмінності у ставленні до самого УІНП як органу державної влади (див. табл.).

Ставлення до діяльності УІНП станом на весну 2017 р. (10 071 респондент)²⁰

	Підтримка	Спротив
Захід	69,0%	27,2%
Центр	45,1%	50,6%
Північ	58,1%	37,2%
Південь	47,4%	39,4%
Схід	39,8%	51,0%
У цілому	54,3%	39,5%

¹⁷ Див.: Ставлення до окремих історичних постатей та процесу декомунізації в Україні [Електронний ресурс]: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_otdelnyim_istoricheskim_lichnostyam_i_processu_dekommunizacii_v_ukraine.html

¹⁸ Див.: Джерела інформації, медіа грамотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки: Аналітичний звіт [Електронний ресурс]: https://detector.media/doc/images/news/archive/2016/164308/AReport_Media_Feb2019_v2.pdf

¹⁹ Див.: В Українському інституті нацпам'яті відвітували про підсумки декомунізації: Інфографіка [Електронний ресурс]: <https://tsn.ua/ukrayina/v-institutu-nacpam-yati-vidzvituvali-pro-pidsumki-dekommunizaciyi-infografika-900878.html>

²⁰ Marples D.D. Decommunization, Memory Laws, and «Builders of Ukraine in the 20th Century» // Acta Slavica Iaponica. – Т.39. – Р.13.

Промовистим прикладом амбівалентності суспільних настроїв стала декомунізація на Закарпатті, провідником якої у 2015–2016 рр. був очільник обласної державної адміністрації Г.Москаль. Він звітував: «Закарпаття нарешті декомунізовано: всі Леніни, Дзержинські, Кірови, Комсомольські, Жовтневі викинуті на звалище історії. Замість них з'явилися вулиці не тільки Джона Леннона або Енді Воргола. Область стала єдиною в Україні, в якій декомунізовані вулиці перейменовані на честь усіх загиблих на Донбасі героїв. Такою була моя принципова позиція»²¹. Подібні переконання можуть бути пояснені серед іншого тим, що до свого призначення в Ужгород Г.Москаль двічі (2005–2006, 2014–2015 рр.) очолював Луганську ОДА та був свідком бойових дій у зоні АТО.

Боротьба з комуністичною символікою й топонімікою дотепер залишається серйозним чинником дискусій і навіть протистояння. Навряд чи можна ігнорувати те, що спротив перейменуванню часом чинять місцеві громади. Наприклад, мешканці Берегового в 2015 р. виступали проти перейменування вул. Кривої на вул. Тимощука – загиблого героя АТО²². У травні 2017 р. загальнонаціонального розголосу набув скандал через декомунізацію райцентру Більмак Запорізької обл., який раніше називався Куйбишеве на честь радянського партійного діяча. Урешті-решт селище перейменовували в Більмак. Думки мешканців розділилися – дехто хотів повернути населеному пункту старовинну назву Кам'янка. У селищній раді дослухалися до зауважень громади та погодилися перейменувати райцентр у Кам'янку. Справа дійшла до суду, позаяк прихильники назви Більмак виступили категорично проти. Нині райцентр називається Більмак²³.

Значного резонансу набула ситуація з перейменування проспекту, свого часу названого на честь радянського маршала І.Жукова, на генерала П.Григоренка у Харкові. Міськрада, підтримуючи ініціативи місцевих проросійських кіл, намагалася повернути стару назву. Спроби зупинити офіційну декомунізацію й демонтувати волонтерський намет на площі Свободи, де збирається, у тому числі, допомога для учасників бойових дій на Донбасі, викликали стихійну декомунізацію. 2 червня 2019 р. місцеві активісти повалили бюст маршалові І.Жукову. За лічені хвилини з'явилася реакція міського голови Г.Кернеса, який пообіцяв відновити його. 19 червня депутати Харківської міської ради проголосували за повернення проспекту П.Григоренка імені маршала І.Жукова. Тоді ж УІНП звернувся до прокуратури. 11 липня бюст радянському воєначальникові було відновлено коштом партії «Опозиційний блок». У вересні 2019 р. окружний адміністративний суд Харкова скасував рішення міськради про перейменування. Довгий час ситуація залишалася невизначеною: міська влада вперто чинила спротив декомунізації, а проспект офіційно називали імені «маршала Жукова»²⁴ (це не розповсюджувалося на метро,

²¹ Див.: Декомунізація на Закарпатті закінчена [Електронний ресурс]: <https://www.vectornews.net/news/society/16976-dekomunizatsiya-na-zakarpatt-zaknchena.html>

²² Див.: «Вуличне» питання: Берегово шукає компроміси [Електронний ресурс]: <https://zaholovok.com.ua/%C2%ABvulichne%C2%BB-pitannya-beregovo-shukaje-kompromisi>

²³ Див.: Прощання з «радянськими» вулицями і містами: що потрібно знати про декомунізацію в Україні [Електронний ресурс]: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/snesli-2-5-tys-pamyatnikov-i-pereimenovali-kazhduyu-desyatyayu-ulicu-cho-to-nuzhno-znat-o-dekommunizacii-1246644.html>

²⁴ Див.: «Если памятник снова повредят, он будет опять восстановлен», – Кернес про бюст Жукову [Електронний ресурс]: <https://mykharkov.info/news/esli-pamyatnik-snova-povredyat-on-budet-opyat-vosstanovlen-kernes-pro-byust-zhukovu-26808.html>; Рішення Харківського окружного адміністративного суду №520/6394/19 [Електронний ресурс]: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84036329>

де з 2016 р. були чинні нові назви). 26 лютого 2020 р. міськрада знов перейменувала проспект П.Григоренка на І.Жукова. У червні Харківський окружний адміністративний суд визнав протиправним лютневе рішення міськради, повернувши проспекту ім'я П.Григоренка²⁵.

«Топонімічне протистояння» спостерігалось і в Києві. Так, 7 липня 2016 р. міська рада перейменувала проспект Московський на С.Бандери, а 1 червня 2017 р. проспект М.Ватутіна – на Р.Шухевича. 25 червня 2019 р. Окружний адміністративний суд Києва скасував ці рішення, повернувши попередні назви. 9 грудня 2019 р. Апеляційний суд Києва, розглянувши оскарження міської влади, підтвердив законність її рішень про зміну найменувань двох проспектів²⁶. Цікаво, що, як і у Харкові, у київському метро нові назви «прижилися» також без проблем.

Попри неоднозначне ставлення до декомунізації 19 травня 2019 р. про її фактичне завершення заявив президент П.Порошенко²⁷. Саме він став одним із найенергійніших ініціаторів цього процесу, розглядаючи його як частину своєї політичної програми й елемент формування нової національної ідеології правочентристського/республіканського зразка.

Декомунізація стала похідною внутрішньополітичних реформ, розпочатих у 2014–2015 рр. Вона містила нові символічні маркери, актуалізовані подіями суспільного життя осені 2013 – літа 2014 рр. Одним з її підсумків стала деідеологізація, деленізація, дерадянізація мапи України. Важливий також моральний аспект – зміна суспільної свідомості, відмова від тоталітарних практик, від толерування зла²⁸.

Президентські вибори 2019 р. не призвели до згортання декомунізації, проте офіційна риторика акцентовано змінилася в бік поміркованості. Нова політична еліта уникає різких заяв як щодо декомунізації, так і щодо її антиподу, натомість акцентуючи увагу на соціальній політиці й потребі швидких та рішучих реформ. 4 грудня 2019 р. головою УІНП було призначено кандидата філософських наук А.Дробовича, котрий запевнив, що його робота не стане «розворотом в інший бік», до того ж він не вважає, що раніше інститут рухався в радикально неправильному напрямку. Водночас новий очільник дещо інакше дивиться на процес декомунізації²⁹. Певний політичний вакуум та ангажовані неререформовані суди зумовили початок часткової рекомунізації – повернення попередніх назв, ініціаторами чого стали проросійські сили, котрі вдало користувалися поточним моментом³⁰.

Нині декомунізація не розглядається (ані владою, ані громадянами) як першочергове завдання внутрішньої політики. На порядку денному – Донбас, соціальна політика, боротьба з корупцією, реформи. За підсумками дослідження ієрархії

²⁵ Див.: Харьков: Суд отменил переименование проспекта Григоренко в честь Жукова [Електронний ресурс]: https://news.liga.net/region_news/news/harkov-sud-otmenil-pereimenovanie-prospekta-grigorenko-v-chest-jukova

²⁶ Див.: Апеляційний суд залишив у Києві проспекти Бандери і Шухевича [Електронний ресурс]: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2834198-apelacijnij-sud-zalisiv-u-kiievi-prospekti-banderi-ta-suhevica.html>

²⁷ Див.: Трагедія комуністичного терору має стати надійним запобіжником від спроб реанімувати «русский мир» на нашій землі – Порошенко [Електронний ресурс]: <https://prm.ua/tragediya-komunistichnogo-teroru-maye-stati-nadiynim-zapobizhnikom-vid-sprob-reanimuvati-russkiy-mir-na-nashiy-zemli-poroshenko/>

²⁸ Див.: Завершення декомунізації – початок деколонізації [Електронний ресурс]: <https://rpr.org.ua/news/zavershennya-dekomunizatsiji-pochatok-dekolonizatsiji/>

²⁹ Див.: Новий голова Інституту нащам'яті каже, що буде не розворот, а «кут нахилу» [Електронний ресурс]: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/27/7235964/>

³⁰ Голубов О. Рекомунізація: Чому українським вулицям повертають попередні назви [Електронний ресурс]: <https://www.dw.com/uk/рекомунізація-чому-українським-вулицям-повертають-попередні-назви/a-49368280>

першочергових завдань, яке проводила соціологічна служба Центру Разумкова з 5 по 11 липня 2019 р., в усіх регіонах України переважають патерналістські настрої. На перше місце респонденти поставили зниження тарифів на комунальні послуги (39%), на друге – підвищення зарплат і пенсій (38%), на третє – боротьбу з корупцією (34%), на четверте – вирішення проблеми Донбасу (32%). Водночас проведення економічних реформ підтримують 11% опитаних, а забезпечення територіальної цілісності України хвилює 10% громадян³¹. Ці цифри свідчать про те, що попри зростання поінформованості населення щодо декомунізації й набуття нею загальнонаціонального характеру, вона не сприймається лівовою часткою суспільства як нагальна проблема через те, що переосмислення комуністичного минулого не завершено, а радянський психоемоційний фантомний комплекс – не подолано. У зв'язку з цим не можна не погодитися з думкою А.Портнова:

«Обговорення декомунізаційних законів ставить перед нами всіма вельми непросто запитання: Як поводитися з радянським минулим? На мою думку, передусім нам варто повною мірою усвідомити його неоднорідність і суперечливість, що жодною мірою не заперечує злочинного характеру радянського режиму. А ще варто замислитися про проблему незнання і нерозуміння радянського»³².

Декомунізація є багатофункціональним динамічним нелінійним процесом, пов'язаним із відмовою від радянського мислення, винайденням нової традиції, самовихованням, створенням нової уявної спільноти, знеросійщенням і всебічною підтримкою україномовного інформаційного продукту. Суспільство, згідно з даними соціологів, переважно прихильне до поміркованих статичних патерналістських рішень, до компромісів, до уникнення «гострих кутів». Події, пов'язані з відставкою директора УНП В.В. Ятровича, частина суспільства сприйняла як спробу часткової або повної зупинки декомунізації, поряд з інформаційною кампанією з її дискредитації, протистояннями у судах і вуличними акціями прихильників та противників. Декомунізація залишається своєрідним неформальним внутрішнім референдумом, іспитом суспільства на державницьку зрілість і/або інфантилізм та прихильність до популістських проєктів.

Принциповим кроком в утвердженні декомунізації стало рішення Великої палати Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р., за яким закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» визнано таким, що відповідає Основному закону³³. Це поклало край спробам окремих політичних сил і їх цільової аудиторії переглянути положення цього нормативного акта або й зовсім скасувати його.

Того ж 16 липня 2019 р. набув чинності закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Документ, серед іншого, передбачає

³¹ *Замятін В.* Пріоритети діяльності Верховної Ради та майбутньої парламентської коаліції через призму пріоритетів виборців [Електронний ресурс]: <http://razumkov.org.ua/statti/priorityety-diialnosti-verkhovnoi-rady-ta-maibutnoi-parlamentskoi-koalitsii-cherez-pryzmu-priorityetiv-vyborstv>

³² *Портнов А.* Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше [Електронний ресурс]: <https://krutyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe>

³³ Див.: Закон, який забороняє пропаганду комуністичного та нацистського режимів, визнано конституційним [Електронний ресурс]: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zakon-yakyy-zaboronyaye-propagandu-komunistychnogo-ta-nacystskogo-rezhymiv-vyznano>

захист державної мови як невіддільного елементу конституційного ладу (ст. 53), регулює її застосування в різних публічних сферах (ст. 20–42), забезпечує правовий статус і сприяє популяризації³⁴. Ухвалення цього акта поставило крапку у 30-річній (1989–2019 рр.) історії набуття українською мовою повноправного статусу і його закріплення в національному законодавстві на рівні окремого закону. Сприяння українській мові як державній є супутнім елементом декомунізації як знеросійщення, зміни акцентів культурної політики, базових державницьких цінностей і переваги національного над пострадянським (рософільським). Водночас закон сприяє поширенню автохтонної лексики в публічному вжитку й назвах міст, селищ, вулиць, установ, навчальних закладів тощо. Це, своєю чергою, дозволяє проводити перейменування в позитивному інформаційному річищі, коли пропонується нова назва не викликає суперечок на тлі «гарячої» пам'яті, обстоювання історичної «правди». Наприклад, коли йдеться про діячів культури й мистецтва, музикантів, письменників, політиків, науковців, героїв АТО.

Посилення (або зменшення) декомунізаційних зусиль напряму залежить від внутрішньо- та зовнішньополітичних пріоритетів чинної влади. Покінчивши на рубежі 2013–2014 рр. зі спробами президента України В.Януковича втягнути країну в російську політичну орбіту, наша держава здійснила кілька рішучих кроків, що підтверджували її євроінтеграційні прагнення. 7 лютого 2019 р. Верховна Рада закріпила в Конституції курс України на Європейський Союз і НАТО³⁵. За відомостями соціологів, українське суспільство радше підтримує цей рух, аніж повернення до сфери впливу Москви. Тим самим Україна прагне набути членства й на ментальній карті Європи. Останнє поняття дослідники вважають конгруентним «Європейському Союзові». За даними загальнонаціонального опитування громадської думки, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» ім. І.Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 до 20 серпня 2019 р., військовий союз із Російською Федерацією та країнами СНД підтримували лише 7%, прибічниками позаблокового статусу виступили 36% респондентів, натомість за вступ до НАТО висловилися 41% українців³⁶.

Новий президент України В.Зеленський не декларував планів переглядати або скасовувати декомунізаційні закони. Ще у статусі кандидата він заявляв, що якщо українське суспільство підтримало декомунізацію, то це нормально:

«Є незаперечні герої. Степан Бандера – герой для якогось відсотка українців, і це нормально і класно. Це один з тих людей, які захищали свободу України. Але я вважаю, що коли ми таку кількість вулиць, мостів називаємо одним і тим же ім'ям – це не зовсім правильно. До речі, справа не у Степані Бандері. Я можу те ж саме сказати і про Тараса Григоровича Шевченка. Я дуже поважаю його приголомшливу творчість. Але ми ж з вами повинні пам'ятати про героїв сьогоднішніх, про героїв мистецтва, про героїв літератури, просто про героїв України. Чому ми їх іменами не називаємо?»³⁷.

³⁴ Див.: [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

³⁵ Див.: Рада закріпила в Конституції курс на ЄС і НАТО [Електронний ресурс]: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/7/7205991/>

³⁶ Див.: Громадська думка України на 28-му році незалежності держави [Електронний ресурс]: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-ukraini-na-28-rotsi-nezalezhnosti-derzhavi>

³⁷ Див.: Зеленський про декомунізацію [Електронний ресурс]: <https://ua.112.ua/suspilstvo/zelenskiy-pro-dekomunizatsiiu-bandera-heroi-tilky-dlia-chastiny-ukraintsiv-488477.html>

Вступивши на посаду у травні 2019 р., В.Зеленський прагнув триматися подалі від історичних тем. Проте під час щорічного новорічного привітання він поставив під сумнів нещодавній ентузіазм щодо зміни пам'ятників і перейменувань вулиць³⁸. Це спричинило новий тур публічної полеміки навколо декомунізації. За цих умов важлива позиція безпосереднього куратора УІНП, тобто міністра культури України. Екс-очільник відомства В.Бородянський заявляв, що не буде «ініціювати жодних змін у закон про декомунізацію, як і закон про мову»³⁹. На його думку, питання перейменування потребують переосмислення, що можливе, серед іншого, засобами мистецтва – за допомогою серіалів, фільмів, театральних постановок, котрі допоможуть зрозуміти контекст того часу, в якому люди жили та ухвалювали рішення. О.Ткаченко, який змінив В.Бородянського, на запитання, чи правильно проводилася декомунізація, відповів: «Я не можу не вітати цю декомунізацію з одного боку. З іншого боку, не без перекосів. Я розумію, що це не було б можливо, якби воно так швидко не відбувалося, але є нюанси, про які варто було б подумати перше, ніж робити»⁴⁰.

Цілком очевидно, що позиція органів влади в питанні декомунізації буде уточнюватися. Проте можна впевнено констатувати, що відверті й радикальні перешкоди процесу прощання з комуністичним минулим не чиняться, хоча декомунізація і не є пріоритетним напрямом державної політики пам'яті. Не підлягає сумніву й те, що з Україною в питаннях декомунізації солідаризуються інші країни, у першу чергу ті, які колись перебували в підконтрольному Кремлю «соціалістичному таборі».

Найбільш виразний тут польський приклад. 20 жовтня 2016 р. вищі законодавчі органи обох країн ухвалили «Декларацію пам'яті і солідарності Сейму Республіки Польща і Верховної Ради України»:

«Ми [...] спільно й одночасно приймаємо цю декларацію пам'яті і солідарності, щоб віддати шану мільйонам жертв, яких зазнали наші народи під час Другої світової війни, та засудити зовнішніх агресорів, що намагались знищити нашу незалежність. Ми пам'ятаємо про боротьбу польських і українських національних сил антикомуністичного й антинацистського руху опору, які створили моральну основу для повернення незалежності наших держав. Ми віримо у необхідність активізації неупереджених історичних досліджень та необхідність стримування сил, які ведуть до суперечок у наших державах»⁴¹.

За словами надзвичайного й повноважного посла Республіки Польща в Україні Б.Ціхоцького, його співвітчизники «пережили складний процес декомунізації, який спирався на поіменне з'ясування минулого, а не на огульне засуджування»⁴².

³⁸ Див.: Atlantic Council: Декомунізація в Україні може стати уроком для кризи пам'яті на Заході [Електронний ресурс]: <https://www.unian.ua/politics/povalennya-pam-yatnikiv-zahodu-varto-zrobiti-visnovki-z-dekomunizaciji-v-ukrajini-novini-ukrajina-11077181.html>

³⁹ Див.: Міністр культури Бородянський – про Бандеру, «ботоферми» і гастролі українців у Росії: Інтерв'ю [Електронний ресурс]: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-49837233>

⁴⁰ Див.: Інтерв'ю з міністром культури Олександром Ткаченком [Електронний ресурс]: <https://life.pravda.com.ua/culture/2020/09/11/242296/>

⁴¹ Див.: [Електронний ресурс]: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28065186.html>; Ukraine and Poland adopt Declaration of Memory and Solidarity, condemn external aggressors [Електронний ресурс]: <http://euromaidanpress.com/2016/10/21/ukraine-and-poland-adopt-declaration-of-memory-and-solidarity/>

⁴² Див.: Польща: напрям успіху [Електронний ресурс]: https://dt.ua/foreign_economics/

У Польщі триває відкрита дискусія про суперечливі питання історії, зокрема Голокост і статус національних меншин у II Речіпосполитій. За всіх нюансів польський досвід національного діалогу й порозуміння є добрим прикладом і для України.

Підсумовуючи, поставимо кілька запитань. Які змістовні ризики несе у собі декомунізація? В який спосіб вони можуть позначитися у суспільній свідомості українців? Чи слід і далі вдосконалювати концепцію декомунізації? Що заважає досягнути повноцінного ефекту в її проведенні?

Безсумнівно, що з огляду на намагання України відмежуватися від ідеології та практики тоталітарного режиму, а також поживавлення пострадянської й нео-радянської міфології декомунізація може стати об'єднуючим чинником, запорукою подолання постколоніального синдрому й розвитку горизонтальної мобільності соціуму. Це важіль для єднання громадян задля ствердження державницької позиції та консолідаційних цінностей. Водночас не можна не бачити проблем, пов'язаних із декомунізацією. Вона може призвести до однобічного тлумачення минулого, абсолютизації національної міфології, імперативності суджень щодо радянської спадщини в Україні. У такий спосіб декомунізація як інструмент і процес заперечення комуністичної ідеології та практики ризикує стати дзеркальною протилежністю комунізму з його одномірною людиною, авторитарним мисленням і вихованням, репресивною практикою. Цю ситуацію вельми виразно окреслив А.Портнов, який писав, що в українському публічному просторі

«дотепер відчутно бракує критиків інтегрального націоналізму та його символіки з демократичних, плюралістичних позицій, а не з перспективи “русского мира” чи “Великої Вітчизняної війни радянського народу”. Так само бракує критики комуністичного нарративу, яка не викликала би підозр у вузьконаціоналістичній настанові автора. Тому я вважаю за засадничо важливе для такої критики відмежуватися від тоталітарних ідеологічних конотацій. За не менш важливу вважаю відмову від проявів зверхності і повчального тону»⁴³.

З огляду на це крапку у процесі декомунізації ставити зарано. Незавершена реформа судів першої інстанції дозволяє противникам декомунізації у столиці й регіонах розраховувати на потрібні рішення, які згортають цей процес і реанімують комуністичну символіку, топоніміку. Попри те, що декомунізація має підтримку значної частини суспільства, у Києві та південно-східних областях існує сталий спротив, що його підтримують (інформаційно, фінансово) проросійські політичні партії та організації. Високий рівень політизації проблеми й залежність суспільства від прихильних до Росії ЗМІ також ускладнюють подальше впровадження практик декомунізації.

Від послідовності дій влади, підтримки нею національно-державницьких пріоритетів залежатиме кінцевий результат декомунізації. Підставовим викликом сьогодні залишається конструювання нових національних міфів як дзеркального відображення старих (нео-)радянських, що побутували до 2014 р. Виникає ризик

polsha-napравlenie-uspeha-322115_.html

⁴³ Портнов А. Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше [Електронний ресурс]: <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe>

утилітарного (ресурсно-мотивованого) підходу до декомунізації, яка за історичною інерцією може призвести до творення нових ідеологічних догм.

Поза сумнівом, слід продовжити опрацювання проблем, пов'язаних із формуванням та втіленням політики декомунізації. І йдеться не лише про наукові студії. Як відомо, у 2014 р. на рівні уряду було вирішено підготувати законопроект про засади національної політики пам'яті, а також «Національну доповідь про злочини комунізму в Україні». Фактично мовилося про концептуальне підґрунтя політики декомунізації. Перший документ нібито був підготовлений, але не поданий на розгляд парламенту, а другий так і не з'явився. Тож єдиним програмним дороговказом декомунізації стали чотири закони від 9 квітня 2015 р. Проте на практиці декомунізація часто виходила поза формальні рамки, визначені законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів...», що породжувало критику чи навіть спроби компрометації всього процесу декомунізації. Ось чому до згаданих проектів доцільно повернутися.

Досвід показав недостатність фінансових інструментів декомунізації: брак коштів на демонтаж монументів, заміну й виготовлення нових вуличних табличок, на створення пам'ятних місць чи музеїв, присвячених добі тоталітаризму, на належний медійний супровід тощо. Усе це підсилювало позиції противників декомунізації, які (використовуючи власний фінансовий інструмент) організовували контрзаходи з метою дискредитації насправді потрібних державних декомунізаційних ініціатив.

Отже як концептуальні основи, так й інструментарій декомунізації ще підлягають удосконаленню. Процес очищення від тягаря радянського тоталітарного минулого в Україні ще зарано оголошувати завершеним.

REFERENCES

1. Bazdyrieva, A. (2017). Public Art between Authoritarianism and Democracy (The Case of the Maidan Protest in Ukraine). *CUNY Academic Works*, 8–19. Retrieved from: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=16779&context=cc_etds_theses
2. Drohushevska, I. (2017). Dekomunizatsiia toponimii: kontseptsiiia povnennia istorichnykh nazv na kartu Ukrainy. *Problemy bezpererвної heohrafichnoi osvity i kartohrafii*, 26. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Holubov, O. (2019). *Rekomunizatsiia: Chomu ukrainskym vulytsiam povertaiut poperedni nazvy*. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/rekomunizatsiia-chomu-ukrainskym-vulytsiam-povertaiut-poperedni-nazvy/a-49368280> [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, O.A. (2019). *Dekomunizatsiia v Ukraini yak derzhavna polityka i yak sotsiokulturne yavyshe*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Losiev, I. (2015). *Dekomunizatsiia = derusyfikatsiia Ukrainy*. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/Society/152416> [in Ukrainian].
6. Marples, D. (2018). Decommunization, Memory Laws, and "Builders of Ukraine in the 20th Century". *Acta Slavica Iaponica*, 39, 1–22.
7. Riabchuk, M. (2017). Dekomunizatsiia chy dekolonizatsiia? Shcho pokazaly politychni diskusii z pryvodu «dekomunizatsiinykh» zakoniv? *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F.Kurasa NANU*, 2(82). [in Ukrainian].
8. Riabchuk, M. (2019). *Dolannia ambivalentnosti: Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti – istorichni prychny ta politychni naslidky*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Schneider, J.D. (2018). Ethno-symbolism and Decommunization in the Post-Maidan Ukraine. *Germanic and Slavic Languages and Literatures Graduate Theses & Dissertations. Spring*. Retrieved from: https://scholar.colorado.edu/gssl_gradetds/31
10. Symonenko, I. (2009). Memorialnyi prostir Ukrainy: kryzovyi stan ta shliakhy ozdorovlennia. *Stratehichni priorytety*, 4(13). [in Ukrainian].
11. Yurchuk, Yu. (2014). Reordering of Meaningful Worlds: Memory of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army in Post-Soviet Ukraine. *Candidate's thesis*. Stockholm, US-AB: Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History.

Yurii Shapoval

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Chief Research Fellow,
Department of Theory and History of Political Science,
I.Kuras Institute of Political and Ethnic Studies NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), shapoblu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-6403>

Iryna Vasylieva

Doctor of Philosophical Sciences (Dr. Hab. in Philosophy), Professor,
Head at Department of Philosophy, Bioethics and History Medicine,
O.Bohomolets National Medical University
(Kyiv, Ukraine), ivafilos1403@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3772-5358>

Iryna Matviienko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D. in Philosophy),
Docent at Department of Philosophy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), malushka20@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0606-0544>

Ukrainian Society in 2014–2020: Problems of Decommunization Policy

Abstract. The purpose of the article is to analyze the key areas, public reception and consequences of decommunization policy, which has gained new impetus after Euromaidan. **The methodological basis** is an interdisciplinary approach. It includes a political component, as well as taking into account the fact that decommunization implies a worldview and cultural transformation of Ukrainian society. The principle of historicism, multifactoriality and comprehensive approach is used. **The scientific novelty** lies in the attempt to conceptualize the events of 2014–2020 related to the implementation of decommunization policy. **Conclusion.** The impetus for the policy of decommunization was the lack of a fully formed national historical narrative and the desire to form such a narrative. Cognitively, the object of decommunization is the history of Ukraine in the twentieth century, with special emphasis on the Soviet period and the national liberation struggle. Spatially, such an object is the public / symbolic space of cities and villages of Ukraine and its information and cultural space, where communication on the themes of the historical past takes place. A fundamental element of the policy of memory in Ukraine in 2014–2019 is the condemnation of the crimes of the communist regime, which in the conditions of the Russian-Ukrainian war is gradually becoming conventional. The most powerful instrument of decommunization was the legislative one – the adoption and implementation of four laws of April 9, 2015. The adoption of laws on decommunization, together with the use of an institutional tool – the activities of the Ukrainian Institute of National Memory, stimulated the process of separation from the communist / totalitarian past, from its symbolism and toponymy. Condemnation of the crimes of the communist government and the (completely unrealized) lustration procedure are the basic foundations of postcolonial discourse and elements of the roadmap for the formation of the Ukrainian political nation. Contrary to the claims of some critics of the policy of decommunization, the recognition of the ruling regime as criminal does not mean that there was nothing positive in the country subordinate to it, or that the "independence fighter" cannot a priori commit a crime. Sociological survey data show that the attitude of Ukrainian society to decommunization and its practical implementation is ambiguous and has a clear regional specificity.

Keywords: decommunization, memory politics, civil society, post-colonial syndrome, horizontal mobility, political nation.